

CENTRUM BADAŃ NAD RODZINĄ (Wspomnienie)

*„...Wszystko co jawi się jako przedmiot naszego poznania
staje się tym samym częścią naszego życia...”*

Jan Paweł II, Encyklika Fides et Ratio

Pan Profesor Stanisław Wierchosławski przedmiotem głębszego poznania uczynił rodzinę. Uwarunkowania jej istnienia i rozwoju rozważał zawsze z punktu widzenia szerokiego spektrum nauk: demografii, ekonomii, medycyny, socjologii, statystyki. Jego badania nad rodziną miały zasięg wielowymiarowy, wielodyscyplinowy i interdyscyplinarny. Ufał, że będzie możliwe stworzenie zespołu osób oddanych problematyce rodziny, usankcjonowanego prawnie i wyposażonego w narzędzia i środki do prowadzenia badań. Jego marzenie spełniło się.

Uchwałą Senatu Akademii Ekonomicznej w Poznaniu z dnia 25.03.1994 r., działająca przy Katedrze Statystyki i Demografii Pracownia Badań nad Rodziną, przekształcona została w Centrum Badań nad Rodziną, pozawydziałową uczelnianą jednostkę naukowo-badawczą. Funkcję dyrektora Centrum powierzono Profesorowi Stanisławowi Wierchosławskiemu, który podjął się kontynuacji wielodyscyplinowych i longitudinalnych badań z zakresu mikrostruktur ludnościowych w kraju, w różnych przekrojach środowisk geograficznych.

Z inspiracji Profesora spektrum badawcze Centrum było różnorodne, lecz skoncentrowane na próbie identyfikacji zjawisk i procesów demograficznych związanych z przeobrażeniami form życia rodzinnego oraz gospodarstwa domowego na ziemiach polskich w ujęciu historycznym, współczesnym i perspektywicznym, a także badaniach porównawczych w skali międzynarodowej. Realizowane badania miały charakter podstawowy i ciągły. Materiał źródłowy pozyskiwano drogą terenowych badań panelowych, które obejmowały biografie rodzin w ujęciu międzypokoleniowym. Równocześnie, niezależnie od badań empirycznych, rozwijana była metodologia badań oraz metody analizy demograficznej w odniesieniu do mikrostruktur ludnościowych.

W okresie powojennym w środowisku poznańskim wykształcił się silny ośrodek badań demograficznych, którego prekursorami byli M. Nadobnik, J. Czekanowski, S. Waszak, S. Borowski. Po śmierci S. Borowskiego, roli koordynatora ogólnopolskich interdyscyplinarnych badań nad rodziną i gospodarstwem domowym

w ramach problemów centralnie sterowanych podjął się Stanisław Wierchosławski. Badania te były realizowane w ramach: PW 11.5 *Optymalizacja struktur i procesów demograficznych w PRL* (1976–1980), PW 11.5 *Kształtowanie procesów demograficznych a rozwój społeczno-gospodarczy Polski* (1981–1985), CPBP 09.1 *Uwarunkowania demograficzne rozwoju społeczno-gospodarczego Polski* (1986–1991). Na poszczególnych etapach w pracach brało udział kilkanaście instytucji naukowych z całego kraju, a uczestnikami tych badań byli polscy demografowie, lekarze-naukowcy, socjologowie, statystycy. Utworzenie i powierzenie Profesorowi kierowania Centrum Badań nad Rodziną otworzyło drogę do kontynuacji i rozszerzania wcześniejszych badań, w których koordynatorem był Profesor w ramach problemów centralnie sterowanych.

Z chwilą powstania Centrum, Profesor zaprosił do współpracy pracowników naukowych Katedr: Statystyki i Demografii, Metod Statystycznych, Matematyki Stosowanej i Socjologii macierzystej Uczelni oraz Instytutu Matki i Dziecka w Warszawie i Katedry Socjologii KUL w Lublinie. Natomiast w badaniach transgranicznych pogranicza polsko-niemieckiego współpracował z dyrekcją Instytutu Zachodniego w Poznaniu.

Studia nad ewolucją przeobrażeń rodziny w ujęciu sekularnym stworzyły podstawę dla identyfikacji wpływu kataklizmu dwóch kolejnych wojen światowych (1914–1920, 1939–1945) oraz skutków kolejnych transformacji ustrojowych i społeczno-ekonomicznych kraju: 1945–1955; 1956–1989; 1989 do chwili obecnej, na przeobrażenia współczesnej rodziny polskiej.

Do badań włączono również problematykę starzenia się ludności, ze szczególnym uwzględnieniem warunków zdrowotnych, materialnych. Podjęto także próbę rozpoznania potencjalnych możliwości pracy zawodowej ludzi w wieku starszym. Zagadnienia metodologiczne rozważano w ramach studiów nad modelowaniem tablic eliminacji, w tym tablic wielostrumieniowych, dotyczących tworzenia i trwania małżeństw. Ważny obszar stanowiły badania warunków bytu rodzinnych gospodarstw domowych, które oparte zostały o systematycznie gromadzone wyniki badań budżetów gospodarstw domowych. Badania te umożliwiły śledzenie zmian w warunkach materialnych w oparciu o informacje o różnych źródłach dochodu oraz o posiadaną przez gospodarstwa domowe infrastrukturę materialną w postaci dóbr trwałego użytku. Pozwoliło to na obserwację przeobrażeń zamożności gospodarstw domowych, a także dyferencjacji, jaka następuje w wyniku charakterystycznej w ostatniej dekadzie polaryzacji dochodów społeczeństwa.

Równoległe prowadzone badania umożliwiły rozpoznanie, jak w zmieniających się warunkach społeczno-gospodarczych wybrane czynniki determinują postawy i zachowania prokreacyjne rodzin. Uwaga badawcza została skupiona na dokonujących się zmianach w systemie wartości społecznych i rodzinnych na tle zmian warunków bytu rodzin i na rynku pracy. Zmiany te były identyfikowane poprzez monitoring umożliwiający śledzenie postaw i zachowań młodzieży oraz rodzin w fazach ich cyklu rozwojowego.

Z inicjatywy i pod opieką Profesora badania Centrum realizowane były w dwóch kompleksach badawczych. Podstawowy kompleks badań zmierzał do identyfika-

cji przeobrażeń demograficznych rodziny na ziemiach polskich od drugiej połowy XIX wieku do chwili obecnej, a także w przyszłości, w ujęciu międzypokoleniowym i kohortowym. Drugi kompleks badawczy został poświęcony przeobrażeniom demograficznym w Wielkopolsce w jej historycznych granicach, której obszar identyfikuje się z obszarem makroregionu środkowo-zachodniego kraju na Ziemiach Zachodnich, a w szczególności na terenach pogranicza polsko-niemieckiego. Podjęte badania miały charakter longitudinalnych badań podstawowych, były realizowane w sposób ciągły i opierały się na własnej dokumentacji źródłowej tworzonej drogą obserwacji ankietowych. Uzyskiwane wyniki obserwacji gromadzone były w Banku Informacji o Rodzinie i Gospodarstwie Domowym, w którym zawarto ostatecznie blisko 200 tys. biografii rozwoju rodzin oraz materiał z badań towarzyszących.

W wyniku dyskusji naukowych w Centrum realizowane były szczegółowe tematy. I tak w kompleksie badawczym: „Demografia i społeczno-ekonomiczne uwarunkowania rozwoju rodziny i gospodarstwa domowego w Polsce”, realizowano tematy:

- modele rozpadu rodziny oraz gospodarstwa domowego,
- biologiczne czynniki zdolności rozrodczej rodziny polskiej,
- postawy i zachowania prokreacyjne na tle ewolucji systemu wartości społecznych,
- przeobrażenia wielkości i struktury gospodarstwa domowego w Polsce w okresie powojennym,
- społeczno-ekonomiczne uwarunkowania rozwoju wybranych typów rodzin,
- ekonomiczne warunki zabezpieczenia rozwoju rodziny,
- sytuacja ekonomiczna osób w wieku produkcyjnym,
- postawy i zachowania prokreacyjne młodzieży,
- rozpad rodziny i gospodarstwa domowego,
- aktywizacja zawodowa matek a realizacja funkcji społecznych rodziny.

W drugim kompleksie badawczym „Przeobrażenia struktury demograficznej ludności w Wielkopolsce” podjęto realizację tematów:

- zmiany w strukturze ludności Wielkopolski w jej historycznych granicach,
- zmiany w strukturze ludności pogranicza polsko-niemieckiego.

Realizacja tak wielu tematów badawczych była możliwa dzięki sprawnie działającym w ramach Centrum, Pracowni Statystycznej i Pracowni Informatycznej. Umożliwiło to stworzenie archiwum materiałów źródłowych, przygotowanie dokumentacji do tworzenia komputerowych nośników informacji, stworzenie Banku Informacji o Rodzinie i Gospodarstwie Domowym, zarządzanie jego substancją a nade wszystko przetwarzanie numeryczne posiadanych danych w zakresie podejmowanych przez naukowców analiz statystycznych. Ponadto w Centrum gromadzono specjalistyczne zbiory publikacji statystycznych i demograficznych. Potencjał informatyczny Centrum stworzył współpracującym pracownikom naukowym możliwość kontynuowania badań podjętych w ramach problemów węzłowych oraz uruchomienia nowych, własnych tematów badawczych.

Efektom pracy badawczej Profesora i pracowników naukowych współpracujących z Centrum są publikacje w formie monografii i artykułów. Część z nich

ukazała się we własnej serii wydawniczej Centrum *Badania nad rodziną. Materiały i przyczynki*, pod redakcją naukową Profesora i opatrzona Jego przedmową. Niezależnie od czuwania nad publikacyjną formą prezentowania wyników badań Profesor podjął trud zorganizowania w Poznaniu dwóch konferencji demograficznych. Z Jego inicjatywy i z dużym zaangażowaniem w dniach 12–13 XII 2001 r. odbyła się konferencja „Rodzina i gospodarstwo domowe w środowisku wielkomięjskim”, na której obradowano nad problematyką rodziny i gospodarstwa wielkomięjskiego, a 13 XII 2002 r. konferencja „Rodzina wielkopolska – tendencje zmian w postawach i zachowaniach prokreacyjnych”, na której uczestnicy dyskutowali nad kierunkami przemian w postawach i zachowaniach prokreacyjnych Wielkopolan.

Niezależnie od kierowania działalnością Centrum dzięki zaangażowaniu Profesora możliwa była współpraca Centrum z władzami centralnymi, lokalnymi samorządowymi oraz organizacjami pozarządowymi.

Dyrektor Centrum będąc członkiem Rządowej Rady Ludnościowej przy Radzie Ministrów przygotowywał dla niej ekspertyzy demograficzne. Pełniąc funkcję członka Kolegium doradczego Pełnomocnika Rządu ds. Rodziny wielokrotnie zabierał głos w sprawach dotyczących rodziny. Profesor i współpracownicy Centrum uczestniczyli w udzielaniu doraźnych konsultacji, pomocy metodycznej i merytorycznej w zakresie podejmowanych inicjatyw przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Poznaniu, Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie w Poznaniu, Stowarzyszenie Rodzin Katolickich Archidiecezji Poznańskiej oraz Polską Fundację Ochrony Życia.

Rodzina polska i jej system wartości były przedmiotem szczególnej uwagi Profesora. Wobec procesu dezintegracji rodziny i czynników ją determinujących wypowiadał się ze szczególną troską, uważając iż deformacje struktur i procesów ludnościowych będą miały wpływ na przyszłość demograficzną oraz ekonomiczną kraju. Z troską o korzystny kierunek przemian podjął się także roli konsultanta Rady Społecznej przy Arcybiskupie Poznańskim.

Ponadto Profesor jako dyrektor Centrum współpracował w zakresie mikrostruktur ludnościowych z Instytutem Badań Ludnościowych i Spraw Socjalnych przy Uniwersytecie Bielefeld (Niemcy), Instytutem badań Ludnościowych przy Federalnym Urzędzie Statystycznym w Wiesbaden (Niemcy) oraz Holenderskim Interdyscyplinarnym Instytucie Demograficznym w Hadze (Holandia).

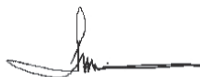
W ostatnim okresie działalności Centrum Profesor, mimo choroby i cierpienia, starał się współuczestniczyć w jego pracach. Dzięki Profesorowi, wykształcony w okresie powojennym w środowisku poznańskim silny ośrodek naukowy trwał. Nadal sprawnie działały Pracownia Statystyczna i Pracownia Informatyczna, które wzbogacały zasoby danych Banku Informacji o Rodzinie i Gospodarstwie Domowym oraz wykonywały analizy statystyczne dla Profesora i współpracujących z Centrum pracowników naukowych.

Na podstawie Uchwały Senatu Uczelni z 25.01.2008 r. Centrum Badań nad Rodziną uległo likwidacji z dniem 31.08.2008 r.

Pan Profesor zmarł 8 kwietnia 2009 r.

Nigdy więcej nie powstanie korespondencja opatrzona logo Centrum Badań nad Rodziną z tradycyjnym uprzejmym końcowym zdaniem listu i ozdobnym podpisem Dyrektora

Łączę wyrazy szacunku i poważania

Zespół współpracowników Centrum stanowili głównie uczniowie Pana Profesora, dla których był Mistrzem, który wpłynął na ich zainteresowania badawcze oraz uwrażliwił na konieczność tworzenia rzetelnego warsztatu naukowego. Profesor był osobą wielkiego formatu, wzorcem godnego życia, zawsze wierny wartościom, które wyznawał. Był wymagający wobec siebie i współpracowników, a efekty Jego pracy miały wysoki poziom naukowy. Duża kultura osobista Profesora sprawiała, że jego kontakty z nami były pełne życzliwości i serdeczności.

W ostatnich miesiącach życia, mimo choroby, wielu z nas mogło usłyszeć Profesora pytającego przez telefon „co słyhać?”. Odszedł, pozostawiając myśli niedokończone i nadzieję, że mimo likwidacji Centrum, badania demograficzne podjęte przed wielu laty w środowisku poznańskim będą trwały.

Śmierć Pana Profesora zamknęła jednak pewien rozdział badań demograficznych jako przedmiotu poznania, który stał się częścią Jego życia, ale również mocno i odważnie artykułowanego wołania o zrozumienie znaczenia rodziny dla dobra narodu i przyszłości Ojczyzny.

„...Człowiek nie tworzy prawdy, ale ona sama się przed nim odstawia, gdy szuka jej wytrwale...”

Jan Paweł II, Lublin, 8 czerwca 1997 r.

W imieniu uczniów i współpracowników: ***Maria Chromińska, Walentyna Ignatczyk, Alicja Szuman, Irena Janas, Aleksandra Wojciechowska-Refermat***

Poznań, 8 kwietnia 2009 r.